

ეკატერინე გაბაშვილის „გამარჯვებული ნიკო“: უტოპია ქართულ სოფელში

ეკატერინე გაბაშვილის (1851-1938) ვრცელი მოთხრობა „გამარჯვებული ნიკო“ 1896 წელს დაიწერა და იმავე წელს გამოქვეყნდა ჟურნალ „მოამბეში“¹ ნაწარმოები მთავრდება მოზრდილი ეპილოგი: ეს ეპილოგი, თავიდან ბოლომდე, წარმოადგენს წერილს, რომელსაც ნაწარმოების ერთ-ერთი მთავარი პერსონაჟი, იასონ ჯამბადრუკიანი, წერს დედას, – ქართლიდან კახეთში.

იასონი, ათწლიანი სამოხელეო საქმიანობის შემდეგ რუსეთში (სადაც იგი მამამისის მუხანათური ჩანაფიქრით აღმოჩნდა, – მამა-შვილის სასიყვარულო ქიშპობა-მეტოქეობის გამო), ისევ სამშობლოში ბრუნდება, რადგან მას მაზრის მმართველად ნიშნავენ ქართლში. ერთხელ იგი სამთავრობო საიდუმლო დავალებას იღებს, არაოფიციალურად დაზვეროს და შეამოწმოს, თუ რა ხდება სოფელ ლილიფარიანში, სადაც, – როგორც ხელისუფლებამდე მიღწეული ხმები მოწმობენ, – უჩვეულო (და ვინძლო სახიფათო!) გარემო დამყარებულა. სოფელში ჩასულ მმართველს აღმოჩენა ელის: მის ოდინდელ სატროფოს ლიზა კოშკაძეს და მის ოდინდელ მოქიშპე ნიკო ბერიშვილს, რომლებიც იმ-

1 მოთხრობა პირველად გამოქვეყნდა გაგრძელებებით ყოველთვიური ჟურნალის „მოამბის“ 1896 წლის პირველ სამ გამოშვებაში, შემდგომ, ავტორის სიცოცხლეში, ის კიდევ ორგზის დაიბეჭდა ეკატერინე გაბაშვილის თხზულებათა კრებულებში („თხზულებანი“, რომელიც 1910 წელს გამოიცა კიტა აბაშიძის წინასიტყვაობით; „მოთხრობები“, რომელიც 1936 წელს გამოიცა მიხეილ ზანდუკელის წინასიტყვაობით). ავტორის გარდაცვალების შემდეგ მოთხრობის ტექსტი შევიდა რჩეული თხზულებების სამეცნიერო გამოცემაში, გიორგი თავზიშვილის წინასიტყვაობით, 1953 წელს და ბოლოს, „ქართული მწერლობის“ სერიის მე-13 წიგნში, 1987 წელს. ციტატები მოყვანილია გამოცემიდან: ეკატერინე გაბაშვილი, *რჩეული ნაწერები*: ორ ტომად, ტომი პირველი, გიორგი თავზიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობითა და შენიშვნებით, თბ.: სახელმწიფო გამომცემლობა, 1953 (მოთხრობა მოთავსებულია: გვ. 366-430). ნაწარმოების ტექსტის გვერდები მითითებულია ციტირებისთანავე.

უამად – ამ სასიყვარულო სამკუთხედის² მეტად დრამატული დაშლის შემდეგ – ცოლ-ქმარი გამხდარან, სოფელში ჩამოუყალიბებიათ თემი, სადაც ცხოვრების ახლებური წესები დანერგოდა, – ლილიფარიანში საყოველთაო სამართლიანობა და თანასწორობა დამკვიდრებულა, რის შედეგადაც ყველა იქაური მცხოვრები უზრუნველყოფილია კეთილდღეობით და, როგორც ჩანს, შესაბამისად, ყველა კმაყოფილია. სოფლად ნანახი, – როგორც თვით სოფლის წყობა, ისე ხანგრძლივად უნახავ ძველ ნაცნობთა ესოდენ მოულოდნელი სახეცვლილება, – მთლიანად შეარყევს იასონს პიროვნულად, რაც მისთვის ის მძლავრი ბიძგი აღმოჩნდება, რომელიც მის აქამომდელ ზოგად თვალსაზრისს ცხოვრების გამო და მის სამომავლო გეგმებს მკვეთრად შეუცვლის მიმართულებას. შედეგად, იგი ცხოვრების სხვაგვარად ასაგებად განეწყობა. თავის წერილში იგი სწორედ ამ ახალ ცოდნასა და ახლებურ მიზნებს უზიარებს დედას.

კიტა აბაშიძე (1870-1917), რომელიც, ზოგადად, მეტად აღმატებულ შეფასებას აძლევდა ეკატერინე გაბაშვილის შემოქმედებას და მას ქართულ ლიტერატურაში ნეორომანტიზმის უმნიშვნელოვანეს წარმომადგენლად³ მიიჩნევდა, ამ მოთხრობის მიმართ გამოხატულად მეტად კრიტიკულად იყო განწყობილი: მისი შეხედულებით, „გამარჯვებული ნიკო“ (მწერალი ქალის კიდევ ორ სხვა მოთხრობასთან ერთად) „მშრალ-მშრალი ტენდენციითაა დამახინჯებული, მწერლის გონების ნაწარმოებია და მის შექმნაში მის გულს ძალიან ცოტა მონაწილეობა მიუღია“⁴; თხზულებაში, რომელიც კრიტიკოსს „პუბლიცისტურ მოთხრობად“ მიაჩნია, მხოლოდ „აქა-იქ თუ შეხვდებით ხელოვნების კვალს“⁵ ხოლო საჯარო საკითხების ამ კუთხით განხილვა და მათ მიმართ ასეთი დამოკიდებულება უსარგებლო ჩანს, რაკი „ამგვარი პუბლიცისტისტიკა მეტად მოძველებული გახლდათ იმ დროს, როცა ჩვენში უკვე უკიდურესმა სოციალისტურმა და დემოკრატიულმა აზრებმა მოიკიდა ფენი“⁶

2 ან ოთხკუთხედისა: ლიზას მიმართ ტრფობაში საკუთარ შვილ იასონსა და მასწავლებელ ნიკოს მოცილეობას უწევდა, ასევე, ასაკოვანი თავადი, იასონის მამა, ლუარსაბ ჯამბაღრაძე-კიანი.

3 „ეკ. გაბაშვილი ყოვლად პატივცემული და ღირსეული დამამშვენებელი იყო ამ სკოლისა“ – კიტა აბაშიძე, „ეკ. გაბაშვილის ნაწერები“ (1910), წგ-ში: კიტა აბაშიძე, *ცხოვრება და ხელოვნება*, თბ.: თსუ-ს გამ-ბა, 1971, გვ. 239.

4 იქვე, გვ. 234.

5 იქვე.

6 იქვე, გვ. 235; თუმცა კიტა აბაშიძე ხედავს ავტორის ნიჭიერებას „იქ, როცა საქმე ავტორის რჩეულ და მოწონებულ საგანზე მიდგება ხოლმე (მაგ. იასონისა და ლიზას დამოკიდებულება – „გამარჯვებულ ნიკოში“). აქ გამოაშუქებს ხოლმე ეკ. გაბაშვილის სანდომიანი ხელოვნური ნიჭი“ – იქვე, გვ. 234.

ამდენად, კრიტიკოსი მწერალს უსაყვედურებს დროის მოთხოვნათა აცდენას, ან, უფრო ზუსტად, საზოგადოების მოწყობის გამო იმჟამად უკვე გაუმართლებლად მოძველებულ, ჩამორჩენილ შეხედულებას, და ეს მაშინ, როცა ქვეყანაში თანდათანობით დამკვიდრებულია მკაფიოდ მემარცხენე იდეები. საყურადღებოა, რომ ამგვარ დამოკიდებულებას გამოხატავს კიტა აბაშიძე, – ლიტერატურული და, ამავე დროს, პოლიტიკური მოაზროვნე.

„გამარჯვებული ნიკო“ ეპილოგში – ერთი სოფლის მაგალითის კვალობაზე – მართლაც აღწერილია (სწორედ აღწერილია პერსონაჟთა მიერ, მაგრამ არანაირად არაა ნაჩვენებ-წარმოჩენილი მხატვრულად!) ადამიანთა კრებულის, საკრებულოს, თემის გამართვა-მოწესრიგების იმგვარი სახე, რომელიც არა მარტო მაზრის მმართველს აღაფრთოვანებს, არამედ, სავარაუდოდ, ნაწარმოების ავტორსაც მისაბაძად და სანიმუშოდ მიაჩნია.

თვით სოფელი, მოთხრობის მიხედვით, სრულებით უჩვეულოა გარეგნული სახითაც კი, რაგვარიც, ზოგადად, არაა დამახასიათებელი ქართული გარემოსათვის. დასახლების გამორჩეულად ევროპული იერი (დედამიწის სხვა მხარე ამ შემთხვევისას არც უნდა იგულისხმებოდეს!) თვალშისაცემია ევროპაში ნამყოფი და ევროპულად აღზრდილი („განათლებული და ევროპიულ ენების მცოდნე“ – 379) იასონ ჯამბადრუკიანისათვის:

არსად, გარდა საზღვარგარეთისა, არ შევხვედრივარ ამისთანა სუფთა და კოპწია სოფელს; ორპირად ჩამწკრივებულს სოფლის სახლებს, გზის აქეთ-იქით, წინ ორიოდ-სამი ხე უმშვენებდა ეზოებს, რაც საქართველოში იშვიათია და ქართლში ხომ სანთლით არ მოიძებნება. თვით გზა გატკეცილი იყო და ორთავე მხრივ ღრმად ამოჭრილ არხებში ანკარა რუები მოუდიოდა. (424)

როგორც აღმოჩნდება, ლილიფარიანის ახლებურ ცხოვრებას სათავეში ჩასდგომიან და ხელმძღვანელობენ მოთხრობის მთავარი მოქმედი პირები, ნიკო და ლიზა, რომლებიც ადრე სოფლის სკოლის მასწავლებლები იყვნენ, ხოლო იმჟამად კი ნიკო – მღვდლად კურთხევის შემდეგ – უკვე სოფლის მოძღვარი გამხდარა. ახალდაქორწინებულ წყვილს – მღვდელსა და მასწავლებელ ქალს – მოზრდილი მემკვიდრეობა ჰრგებიათ, ანუ, უფრო ზუსტად, ლიზას მიჰკუთვნებია პაპისეული ქონება. მოულოდნელად გამდიდრებულ ცოლ-ქმარს გადაუწყვეტია, მოპოვებული თანხით იმგვარი თემი ჩამოეყალიბებინათ, სადაც ყოველი ადამიანი თავს მყარად იგრძნობდა.

სოფელში შემოღებული სიახლეები კი, რომელსაც მაზრის მმართველს წარუდგენენ, ამგვარია:

ყველა ადგილობრივი მცხოვრების განკარგულებაშია საერთო სკოლა („ეს დიდი და საუკეთესო ოთახი ჩვენ დავუთმეთ სასოფლო სკოლას“ – 427), და სოფელში, შესაბამისად, ყველა დაუფლებულია წიგნიერებასაც და ხელობასაც. ეს შეეხება თანაბრად ადგილობრივ ქალებსაც, რაკი მათაც ეხერხებათ ერთიც და მეორეც („ყველამ იციან წერა-კითხვაც და ჭრა-კერვაც“ – 427), ხოლო მათ, ვინც აქ, ამ სოფელში, გამოთხოვდებიან („ახლად მოყვანილ პატარძლებს, რომელთაც წერა-კითხვა არ იციან“ – 427), ასევე სასწრაფოდ, საკვირაო მეცადინეობებზე, შეასწავლიან წერა-კითხვას, მაგრამ ამას გარდა, კიდევ, შეათვისებენ სამკერვალო საქმესაც („კვირაში ორჯერ საღამოობით ჭრა და კერვასაც“ – 427).

ასევე, სოფლის ყველა მცხოვრებისათვის ხელმისაწვდომია საერთო ბიბლიოთეკა („აქვე გვაქვს მოთავსებული პატარა სასოფლო ბიბლიოთეკა“ – 427), სადაც წიგნიერების ზოგადი ჩვევები გამოუმუშავდება იქაურებს („წიგნების კითხვას ვაჩვენებთ ნელ-ნელა“ – 428).

სოფელს აქვს თავისი აფთიაქი, სადაც, საფიქრებელია, ინახავენ წამლებს (თუმცა ტექსტიდან ეს არანაირად არ ჩანს⁷), მაგრამ იქვე, ასევე, მკურნალობენ ავადმყოფებს, განსაკუთრებით იმათ, ვისაც რამე ინფექციური სენი შეეყრება (თუკი „გადამდები ავადმყოფობით გახდება ვინმე“ დაავადებული – 428), რითაც – ავადმყოფის იზოლირებით – ახლოს მყოფნი თუ ახლოს მცხოვრებნი ადვილად გადაურჩებიან დაავადებას („ბევრჯერ ამ განცალკევებით სოფელი გადავარჩინეთ განსაცდელს“ – 428). ჯერჯერობით მკურნალობას ნიკო და ლიზა ეწევიან, თავიანთი ცოდნის კვალობაზე, მაგრამ სოფლის მცხოვრებნი გეგმავენ, რომ, როცა ნივთიერი საშუალება გაუჩნდებათ, ადგილობრივი ექიმი გაიჩინონ (როდესაც „შეძლება ნებას მისცემს გლახკაცობას, თავისი საკუთარი ექიმი იყოლიონ“ – 428).

რაც შეეხება სამუშაოსა და სამუშაო ადგილს, ლილიფარიანში გამართულია მცირე ფაბრიკა – აბრეშუმის საამქრო, სადაც იქაური ქალები ხელობას ეუფლებიან და, შესაბამისად, მუშაობენ („ჩვენ ვამზადებთ აბრეშუმს და ვასწავლით მის შემუშავებას გლახის ქალებს“ – 428).

ქონებრივად, მცხოვრებლებს – პურეულის შესანახად – აქვთ საერთო ბელელი („სადაც ინახებოდა საზოგადო პური“ – 428) და – ღვინის შესანახად – საერთო მარანი, სადაც, ასევე, ინახება საღვინე-დასაწური მანქანები („მშვენივრად მოწყობილი ყურძნის საწურავი მანქანით, საქაჯავით და სხვ.“ – 428).

7 იმდროინდელ ლექსიკონში (1887) „აფთიაქი“ სწორედ და მხოლოდ ამგვარადაა განმარტებული: „საცავი სამკურნალოთა წამალთა“ – დავით ჩუბინაშვილი, *ქართულ-რუსული ლექსიკონი*, თბ.: საბჭოთა საქართველო, 1984, სვ. 57.

მოწეული პური და ღვინო საზოგადოა, ხოლო მათი გაყიდვით მიღებული შემოსავალი ემსახურება საერთო ხარჯების გასტუმრებას („სრულიად ჰვარავს სასოფლო ხარჯებს, სახელმწიფო გადასახადს, გზების შეკეთებას“ – 428); შემდგომ ამ თანხით, შემოსავლის გაზრდისას, იგეგმება ექიმის დაქირავება, საქონლისა და სამუშაო იარაღის ყიდვა და, შესაძლოა, სამომავლოდ, თუ საჭიროება გაჩნდება, დამატებითი მიწების შესყიდვაც კი („თუ საჭიროდ დავინახავთ, მამულესაც შევისყიდით მეზობელი თავადებისგან“ – 428). ღირსშესანიშნავია, რომ მეცხრამეტე საუკუნის მიწურულს გლეხები აპირებენ, – თუკი გადაწყვეტენ და სასარგებლოდ მიიჩნევენ, – თავადების მიწათა შეძენასა და დასაკუთრებას.

რაც განსაკუთრებით აღსანიშნავია, სოფელს აქვს „საზოგადო ვენახი“ (428), რომლის მნიშვნელობა თავდაპირველად არ ესმის მაზრის უფროსს, მაგრამ მას უმაღლესი განუმარტავენ, რომ ღიზას მიერ ნაყიდ და სოფლისათვის ნაჩუქარ მიწაზე, მთის ფერდობის ერთ კალთაზე, მჩუქებელთან დადებული პირობისამებრ („რომ სოფელს შემოეღობნა და თავისის მუშითა და შრომით გაეშენებინა ვენახი“ – 428), გლეხებმა, ერთი მხრივ, საკუთარი გარჯით და, მეორე მხრივ, საგანგებოდ მოწვეული მებაღის დარიგებით, გააშენეს ვაზი, რომელმაც გამორჩეული ნაყოფი გამოიღო („აგერ ოთხი-ხუთი წელიწადია ჩინებული შედეგი მოსდით“, „საზოგადო ვენახი დღეს ჩინებულის ვაზით არის სავსე და სამაგალითო მევენახეობის წესით ნაგები და შემუშავებული“ – 428). ამჟამად სოფლის მცხოვრებლებს უკვე ჰყავთ თავიანთი წრიდან ამორჩეული, იმ მოწვეული მებაღისაგან განსწავლული საკუთარი მებაღე, რომლის რჩევების მიხედვით, ისინი აყენებენ და ინახავენ ღვინოს, – როგორც ზემორე ითქვა, საერთო მარანში.

საერთო ქონების ნაწილია, აგრეთვე, „საზოგადო მინდორიც“, რომელიც, ასევე, ღიზას მიერ ნაყიდი და ნაჩუქარია გლეხებისათვის და სადაც ერთობლივი, საჯულდაჯულო შრომით ისევ დიდებული მოსავალი მოდის („მთელი სოფელი ხნავს იმას, ანოყივრებს და როგორც მარჯვენა თვალს, ისე ულოლიებს“ – 429). მოწეულ მოსავალს კი ბელელში ინახავენ, სადაც მარაგი უხვია („ეს ბელელი სავსეა ჭერამდის“ – 429), მაგრამ მას ხელს მანამ არავინ ახლებს და არ გაიყიდება, სანამ მომდევნო წლის მოსავალი არ გამოჩნდება („როდესაც მომავალი წლის მოსავლის პირს დავინახავთ“ – 429).

მმართველობის მხრივ, სოფელსა და მის მთელ სამეურნეო-ყოფითს ცხოვრებას ჯერჯერობით მეთავებობენ მღვდელი ნიკოლოზი და მისი ცოლი, მაგრამ ისინი აპირებენ, მალე განუდგნენ ამ მეთავებობას, რის გამოც ამზადებენ მავან ადგილობრივს, შერჩეულს მომავალი

საერთო-საჯარო გამგებლობისათვის („შემდეგისთვის კი ვამზადებთ თვით მცხოვრებთაგან გამგებელთ“ – 429).

ამასთანავე, ისინი არ სჯერდებიან ყმაწვილების სასოფლო განათლებას და სამომავლოდ, გამოსადეგი საქმიანობის შესასწავლად ქალაქში აგზავნიან გამორჩეულ ახალგაზრდებს („ყოველ წელიწადს ვგზავნი ქალაქში უკეთესის ნიჭის ყმაწვილებს“ – 429), რომელთაც იქ უნდა შეისწავლონ ხელობა, გახდნენ ხელოსნები და დაუბრუნდნენ თავიანთ სოფელს. შემდგომ ისინი არა მარტო თავად იშრომებენ შეძენილი ცოდნის საფუძველზე, არამედ თავიანთ მოპოვებულ და დაგროვებულ გამოცდილებას გადასცემენ საგანგებოდ შექმნილ საოსტატო, სახელოსნო სასწავლებელში იმ თანამცხოვრებლებს, რომელთაც საერთო სკოლაში მანამდე წერა-კითხვა შეუსწავლიათ („დავაარსებთ სახელოსნოს, სადაც სოფლის სკოლაში დამთავრებულები გადავლენ სახელოსნოში ხელობის შესასწავლად“ – 429). შესამჩნევია ცხადი სწრაფვა, რომ სოფელი, ანუ თემი იყოს სავსებით თვითკმარი და ყველა საკითხი ადგილობრივ წყდებოდეს, ყოველგვარი გარეშე შემწეობისა თუ ნებისმიერ გარეშე პირთა მოუწვევლად და დაუხმარებლად.

თხრობიდან ცხადად ჩანს, რომ ყველა არსებული და საჭირობო-ტო საკითხი გვარდება ყოფით ფარგლებში, მაგრამ ისიც მკაფიოდ უნდა ითქვას, რომ მთხრობელი, საერთოდ, არც კი ეხება გლეხების პოლიტიკურ-საზოგადოებრივ ცხოვრებას, არაფერს ამბობს მათი საჯარო-სათემო ცხოვრების რამენაირად აგებისა თუ მოწყობის გამო; მოთხრობაში არსად მჟღავნდება თვითმმართველობის თუნდაც ოდნავ მაინც ჩამოყალიბებული გამოხატულება. „გამარჯვებული ნიკოს“ ავტორი – რაც უნდა იყოს ამ უთქმელობის შესაძლო ან წარმოსადგენი მიზეზები – სრულებითაც არ ამჟღავნებს არავითარ ყურადღებას ამგვარი მიმართულებით: მკაფიოდ არსად ჩანს, ვინ და როგორ იღებს გადაწყვეტილებას სოფელში, გარდა იმ მინიშნებისა, რომ მღვდელსა და მის მეუღლეს მაინც განსაკუთრებული უფლებები აქვთ მინიჭებული თემის ყოველდღიურ საქმიანობაში.

ცოლ-ქმრის განსხვავებული მდგომარეობა უმთავრესად განპირობებულია იმით, რომ, – გარდა მათი ინტელექტუალური (განათლებულობა) და იერარქიული (მღვდლობა) გამორჩეულობისა, – როგორც ითქვა, ლილიფარიანელთა უჩვეულო ცხოვრების ნივთიერი (და, ალბათ, ასევე, სამართლებრივი) საფუძველი აღმოჩნდა ის პაპისეული მემკვიდრეობა („კარგა რიგიანი მემკვიდრეობა“ – 429), რომელიც ღიზა კომკაძეს ერგო გარდაცვლილი წინაპრისაგან: სავარაუდოდ, სწორედ ამ სოფელში მოსახლე და ამ სოფლის ქონების მესაკუთრე ადგილობრივი თავადისაგან.

თავის დროს ქონების მოულოდნელად მიღება ახალგაზრდა ოჯახ-
მა ღმრთაებრივი მოწოდების ნიშნად მიიჩნია:

ის მემკვიდრეობა ჩვენ ისე მივიღეთ, როგორც ღვთის განგებით
მოვლენილი წყალობა და საშუალება სიკეთის დასათესად და ისე ვიხ-
მართ, როგორც ზეციერ მამას ესიამოვნება და ჩვენს ბუნებრივს და
ზნეობრივ მოთხოვნილებას შეესაბამება. (429)

სოფლის მეთაურთა საქმიანობა ამ მსჯელობაში წარმოსახულია
როგორც სარწმუნოებრივი ღვწა ღმრთის ნების აღსასრულებლად,
რაც მოყვასის სამსახურად, მის მიმართ ზრუნვად გამოვლინდა, მაგ-
რამ თვით ეს სწრაფვა ეფუძნება ადამიანის, ერთი მხრივ, ბუნებრივ,
თვითნაბად მიდრეკილებას და, მეორე მხრივ, ზნეობრივ მოთხოვნი-
ლებას, აკეთოს სიკეთე, რომელიც გამოიხატება სხვა ადამიანების
მსახურებით.

მაზრის მმართველის შეკითხვას, ამგვარი დამოკიდებულება და
ყოფის ამგვარად აგება არის თუ არა საკუთარი, პირადი ცხოვრე-
ბის მსხვერპლად შეწირვა საზოგადო ცხოვრებისათვის, ცოლ-ქმარი
უპასუხებს, რომ ეს მათი საკუთარი, პიროვნული, სწორედაც პირა-
დი არჩევანი და გადაწყვეტილებაა, ხოლო ბედნიერება კი, როგორც
ისინი დარწმუნდნენ, მხოლოდ ამგვარ საჯარო, არასათავისო სამსა-
ხურს მოაქვს („ყველას თავისებურად ესმის სიცოცხლე, ჩვენ მხოლოდ
ამგვარი სიცოცხლე ავირჩიეთ და ჩვენებურად დიდად ბედნიერებიც
ვართ“ – 430).

საყურადღებოა, რომ ბედნიერების ამგვარ განცდა-გააზრებამ-
დე მოთხრობის პერსონაჟები არაერთი განსაცდელის, ტანჯვისა თუ
ტკივილის გავლის შედეგად მიდიან. თავად ლიზა, ის ქალი, რომელიც
თავდაპირველად მეტად გულგრილად, ზერელედ აღიქვამდა საკუთარ
მოვალეობებს (სწავლის მიმართ – სასწავლებელში, მასწავლებლობის
მიმართ – სკოლაში, სანდო და ერთგული მეტრფის მიმართ – სასიყ-
ვარულო არჩევანისას) და რომელიც ცხოვრების უმთავრეს მიზნად
გართობასა თუ განცხრომას მიიჩნევდა („ღრო მე ისე მინდა მოვიხ-
მარო, როგორც ჩემი ნებაა: ვიტანცაო, ვისეირნო, სტუმრად ვიარო“
– 385), თავს დამტყდარი შემარყვეველი ძვრების შედეგად, რომელმაც
იგი თვითმკვლელობის ხელმოცარულ მცდელობამდეც კი მიიყვანა,
საბოლოოდ, თავისი ცხოვრების შინაარსად ადამიანთა თავდადებულ
სამსახურს ხედავს.

ლიზაც და მისი ქმარიც გარკვევით აღიარებენ, რომ ის მოვალე-
ობები, რაც მათ საკუთარ თავზე უტვირთავთ, ლამის რელიგიურ მო-
წოდებად აღუქვამთ.

საერთოდ, სარწმუნოებრივი საკითხი არაერთხელ ცხადად მულავ-
ნდება მოთხრობაში. ნიშანდობლივია, რომ იასონ ჯამბადრუკიანი

გაკვირვებას ვერ მალავს, ზოგადად, რელიგიურ-საეკლესიო ცხოვრებისაკენ ადამიანების მიზრუნებით, რაც მეცხრამეტე საუკუნის მიწურულის საქართველოსთვის (და არამარტო იმდროინდელი საქართველოსათვის!) მეტად უჩვეულოდ ჩანდა;⁸ თავისთავად ის, რომ კვირას, საღმრთისმსახურო დროს, სოფელი სრულიად ცარიელია და გლეხები – უკლებლივ, ქალიან-კაციანად – წირვას ესწრებიან, მაზრის მმართველის გაოგნებას იწვევს:

სოფელი მთლად ცარიელი იყო. მამასახლისის კარები გადმო-
რაზული დამხვდა. სოფელში ჭაჭანებად არავინ მოსჩანდა (424),

ხოლო მის შეკითხვას, თუ სად წასულან ყველანი, გზად შემთხვევით გადამწყდარი ერთადერთი სოფელი, ბავშვების მომვლელად დატოვებული ყრუ დედაბერი ასე უპასუხებს:

საყდარში, შვილო, საყდარში! კვირა დღეს სხვაგან სად იქნებიან? საყდარში არიან ყველანი. დღეს ნიკოლოზ მღვდელი ქადაგებას იტყვის და ყველანი იქ არიან. (425)

მეორე მხრივ, კერძოდ, მოულოდნელი აღმოჩნდება სოფლის მცხოვრებთა მოწესრიგებული, წესრიგიანი ეკლესიური ცხოვრება, – რის გამოხატულებას წარმოადგენს უკლებლივ ყველა გლეხის გულწრფელი, ცოცხალი მონაწილეობა ღმრთისმსახურებაში, – რაც მამინდელ საქართველოში ასევე მოულოდნელობის განცდას აჩენდა. ამ განწყობას გამოხატავს იასონის სიტყვები:

გაოცებული ვიყავი. ვინ ასწავლა ქართველ კაცს ლოცვა, რა მანქანებამ დაუბრუნა ეკლესიას? [...] ვინ იყო ის კურთხეული მოძღვარი, ის სულიერი მამა, ის ღმობიერების გამღვიძებელი ქართველ გლეხის დიდი ხნით ლოცვას გადაჩვეულ გულში? (425)

სოფლის სათავეში ჩამდგარი მღვდელი ადრე სკოლის მასწავლებლად მუშაობდა, მაგრამ – იასონის მამის უკეთური მონდომების შედეგად – მას ამგვარი მუშაობის საშუალება აღეკვეთა:

ბერიშვილი იძულებული იყო, ხელი აედო საპედაგოგო ასპარეზზე, იმ ასპარეზზე, რომელიც მის ბუნებას, მის მიდრეკილებას, მის ზნეობრივ პრინციპებს შეესაბამებოდა და რომლისთვისაც მზად იყო, მთელი თავისი ძალ-ღონე, მთელი თავისი სიცოცხლე შეეწირა. (418)

8 იმ პერიოდის ქართულ საჯარო გარემოში რელიგიურ-საეკლესიო ცხოვრების გამოხატულებისა და თვალშისაცემ სეკულარისტულ განწყობათა შესახებ იხ. მერაბ ლაღანიძე, „სერგეი მესხის პუბლიცისტიკა და სეკულარიზაციის სათავეები ქართველ საზოგადოებაში“, *ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები: IV საერთაშორისო სიმპოზიუმი (მასალები)*, თბ.: ლიტერატურის ინსტიტუტის გამ-ბა, 2011, გვ. 442-450.

სწორედ ამის შემდგომ ნიკო ბერიშვილი, ისეც მანამდე სასულიერო სემინარიაში განსწავლული, ეკურთხა მღვდლად, რადგან მას მტკიცედ მიაჩნია, რომ ის, რის მიღწევასაც იგი სასკოლო სწავლების გზით გულითადად აპირებდა, ასეთივე წარმატებით მიიღწევა სასულიერო პირის მდგომარეობითაც: სოფელს (თუმცა ახლა სხვა სოფელს!) ამჯერად მოძღვრად მოვლენილი ყოფილი მასწავლებელი ისევე აგრძელებს თავისი თავდაპირველი ჩანაფიქრის ასრულებას, – გლეხების აღზრდასა და მათს მსახურებას.⁹ მას ეჭვი არ ეპარება, რომ მასწავლებლის საქმიანობა არაფრით განსხვავდება მოძღვრის საქმიანობისაგან:

მართალია, [...] მე სხვა გზით მინდოდა მიმეღწია საწადელი-სათვის, მაგრამ გარემოებამ მაიძულა, ჯვრითა და სახარებით ხელში შევსდგომოდი ჩემი განზრახვის აღსრულებას და [...] განა სულ ერთი არ არის, რა გზითაც მივალწიე? (426)

ამიტომ, „გამარჯვებულ“ ნიკოს მიაჩნია, რომ იგი თავისი მიზნების განხორციელებით, თუნდაც მღვდლის სამოსში, თუნდაც გარემოებათა იძულების შედეგად, იმგვარ სრულ ბედნიერებას ეწია, რაგვარიც, თავისი მიწიერი განზომილების მიუხედავად, არაფრით ჩამორჩება ზეციურ ნეტარებას (მისი სიტყვებით, „არ ვემდურვი წუთისოფელს, მივალწიე სასუფეველს“ – 426). მას, რომელსაც, როგორც სავარაუდოა, არ სწამს მიღმიერი სოფლის არსებობა, ამ სოფლად, „წუთისოფელში“ მოუპოვებია ის, რასაც რელიგიური განცდითა და თვალსაზრისით „სასუფეველი“ ეწოდება. ამგვარი სრულყოფილი გარემო – ოღონდ ქვეყნიური – მის ირგვლივ იმით დამყარებულა, რომ მან თავის ნამდვილ საქმეს და, შესაბამისად, თავის ნამდვილ დანიშნულებას მიაგნო, რაც მისთვის ადამიანთა მხარში ამოდგომა და მათთვის დახმარების გაწევა აღმოჩნდა.

შემთხვევითი არაა, რომ მოძღვრის საკვირაო ქადაგებაც, რომელსაც მაზრის მმართველიც დაესწრება, შეეხება ახნას იმისას, „თუ რა არის ქრისტეს უდიდესი მცნება: „შეიყვარე მოყვასი შენი, ვითარცა თავი შენი“ (425). სწორედ მღვდელი ნიკოლოზი გახდა ის „ლმობიერების გამღვიძებელი ქართველ გლეხის დიდის ხნით ლოცვას გადაჩვეულ გულში“ (425), რომელმაც თავის მრევლს ლოცვის შინაარსი

9 აღსანიშნავია, რომ მანამდე ეკატერინე გაბაშვილის შემოქმედებაში ჩნდება სხვაგვარი მღვდელიც, მამა შიო (მოთხრობაში „რომანი დიდხვევაში“, 1881), რომელიც – თავისი მიზანსწრაფვით – სრულიად არ ჰგავს ნიკოს, ანუ მამა ნიკოლოზს და რომელსაც კიბა აბაშიძე, მწერლის ნაწარმოებთა განხილვისას, ასე ახასიათებს: „მღვდელი, – საზოგადოების ცრუ ტრადიციების მფარველისა და მცველის ეს სიმბოლიური გამომსახველი“ – კიბა აბაშიძე, „ეკ. გაბაშვილის ნაწერები“, გვ. 217.

თანაგრძობისა და შემწეობის უნარის („ლმობიერების“) გაღვივებად დაუსახა.

ცხადია, რომ ქრისტიანული მოძღვრება მოთხრობაში დანახული და გაგებულია უპირატესად – თუ მთლიანად არა – როგორც ეთიკური მოძღვრება, როგორც ადამიანებს შორის ურთიერთობათა წარმართვის იდეური მოწოდება ან საფუძველი, და სრულიად არსად მულაგნდება, არსად ჩანს სურვილი, წარმოჩინდეს სარწმუნოების სულიერი განზომილება თუ მისწრაფება.¹⁰

შესამისად, კანონზომიერია, რომ მწერლის აღწერით, თვით ღმრთისმსახურების უმთავრეს ღერძად და ძირითად გამოვლინებად წარმოჩენილია მოძღვრის მგზნებარე, შთამბეჭდავი ქადაგება მოყვასის სიყვარულის (ან, უფრო გამოხატულად, მოყვასის თანადგომის) გამო, რომელსაც, იასონის სიტყვებით,

ისეთის ღმობიერებით აღსავსე ძალა ჰქონდა, რომ მეც კი და-
მიმორჩილა, გულის სიღრმემდი ჩამწვდა და იქ რაღაც მიძინებული,
დიდი ხნის უქმობით დაჩლუნგებული რელიგიური გულწრფელობა
გამიღვიძა (425),

(თუმცა, უნდა ითქვას, რომ, ასევე, ნახსენებია ქადაგების შემდეგ მღვდლისა და მთავარდიაკვნის მიერ ბარძიმ-ფეშხუმის გამოსვენება აღსავლის კარებიდან, რომელსაც „მოცველთ [...] სასოებით აღსავსე თვალნი მიაპყრეს“ – 425).

მაგრამ ის, რომ ზოგადსარწმუნოებრივი თუ რელიგიური განცდა (მათ შორის, „რელიგიური გულწრფელობაც“) მოთხრობის როგორც ავტორის, ისე პერსონაჟების თვალსაწიერიდან, ფაქტობრივად, უპირატესად მიწიერ, სამოქალაქო შინაარსს მოიცავს (ნამდვილად ნაკლებად საყურადღებო ჩანს იასონთან საუბარში ნიკოს მიერ „ზეციური მამის“ უზოგადესი ხსენება), მკაფიოდაა გაცხადებული მანამდეც, როცა მწერალი გამოკვეთილად აღწერს ნიკოს – სარწმუნოების მიმართ სრულიად გულგრილ – გრძნობებს, სანამ იგი მღვდლად ეკურთხება და სანამ მას მხოლოდ გარემოებათა იძულება მიიყვანს ამ მტკივნეულ არჩევანამდე:

ბევრის ფიქრისა და ზნეობრივის ტანჯვის შემდგომ ნიკომ გა-
დასწყვიტა მღვდლობისათვის მოეკიდა ხელი. თუმცა სარწმუნოებ-

10 ალბათ, არცთუ შორეულ პარალელად გამოდგება ლევ ტოლსტოის (1828-1910) იმ წიგნის ქვესათაური, რომელიც „გამარჯვებული ნიკოს“ დაწერიდან სულ რამდენიმე წლით ადრე, 1893 წელს, გამოქვეყნდა: „სასუფეველი ღმრთისა შორის თქუენსა არს, ანუ ქრისტიანობა არა როგორც მისტიკური მოძღვრება, არამედ როგორც ცხოვრების ახლებური გაგება“ („Царство Божие внутри вас, или Христианство не как мистическое учение, а как новое жизнепонимание“).

რივი გრძნობა ხელს არ უწყობდა ამ დიდსა და წმინდა საქმეს შესდგომოდა, მაგრამ სრულის გულწრფელობით ნუგეშობდა მით, რომ, სამაგიეროდ რელიგიურის რწმენისა, ჰქონდა მადლი, ზნეობრივი ძალა, ძალა კაცთა სამსახურისა, რომ თამამად შეეძლო მოძღვრების ჯვარი აელო ხელში და შესდგომოდა ამ მძიმე საქმეს, ფრიად ვრცელსა და სავალდებულო საქმეს. (418-419)

ამდენად, მწერალი აჩვენებს საკრებულოსათვის თავდადებულ მოძღვარს, რომელსაც თავად არ გააჩნია პირადი, მხსნელი სარწმუნოება (მას შეუძლია გამოსცადოს „ზნეობრივი ტანჯვა“, თუმცა ვერ პოულობდეს საკუთარ თავში „სარწმუნოებრივ გრძნობას“!), მაგრამ ამგვარი სარწმუნოების უქონლობას იგი ადამიანების სამსახურით ანაცვლებს, – რელიგიას ანაცვლებს ეთიკით („სამაგიეროდ რელიგიურის რწმენისა, ჰქონდა [...] ზნეობრივი ძალა, ძალა კაცთა სამსახურისა“), – რაც მას მაინც მორალურ კმაყოფილებასა და ადამიანურ ნუგეშს ანიჭებს.¹¹

სრულებით არაა საეჭვო, რომ „გამარჯვებულ ნიკოში“ ჩამოყალიბებული სათემო ცხოვრების სახე და მისწრაფებანი, – ისევე როგორც თემის მეთაურთა შთანაფიქრი, – ნამდვილად ეფუძნება ხალხოსნურ გაგებას.¹² ცნობილი და დადასტურებულია, რომ ეკატერინე გაბაშვილი თავისი შეხედულებებითა თუ ლიტერატურული მიმართულებით სწორედ ხალხოსანთა მიმდინარეობას მიეკუთვნებოდა.¹³ მართალია, ეს იდეურ-პოლიტიკური მოძრაობა, „ნაროდნიკობის“ („народничество“) სახელით, 1860-1870-იანი წლებიდან გაღვივდა რუსეთში¹⁴ და იქიდან

11 მოგვიანებით, მსგავსი პერსონაჟია დახატული მიგელ დე უნამუნოს (1864-1936) მოთხრობაში „წმიდა მანუელ კეთილი, მოწამე“ („San Manuel Bueno, mártir“, 1931), ოღონდ ეს ესპანელი მღვდელი სრულებით გამორიცხავს სოფლის მცხოვრებთა საზოგადოებრივ თუ ეკონომიკურ საკითხთა ერთობლივი მოგვარების საჭიროებას (თუნდაც „სინდიკატის“ ჩამოყალიბების სახით), რითაც იგი გამოხატულად, გამოთქმულად უპირისპირდება მემარცხენე-მარქსისტულ თვალსაზრისს; შდრ. მერაბ ლალანიძე, „მიგელ დე უნამუნო: ურწმუნოების ტვირთი“, წგ-ში: მერაბ ლალანიძე, *მწერლის ცხოვრება დროსა და სიტყვაში: 99 მცირე და ვრცელი ჩანაწერი უცხოელ მწერალთა შესახებ*, თბ.: მემკვიდრეობა, 2011, გვ. 337.

12 ქართული ლიტერატურის ისტორიის ექვსტომეულის მეოთხე ტომში „გამარჯვებული ნიკო“ შეტანილია ეკატერინე გაბაშვილის იმ ნაწარმოებთა ჩამონათვალში, სადაც „მისი ხალხოსნური მსოფლმხედველობა განსაკუთრებით გამომჟღავნდა“ და სადაც გამოყვანილი არიან „ხალხოსნური ილუზიებით განმსჭვალული გმირები“ (ნოდარ ალანია, „ეკატერინე გაბაშვილი“, წგ-ში: *ქართული ლიტერატურის ისტორია: ექვს ტომად, ტომი მეოთხე*, თბ.: საბჭოთა საქართველო, 1974, გვ. 549).

13 „ეკატერინე ძალზე განიცდიდა გორელ ხალხოსანთა (ს. მაგლობლიშვილი, ნ. ლომოური, მიხ. ყიფიანი და სხ. [sic!]) გავლენას და მთელის არსებით იზიარებდა მათს მოძღვრებას“ – თეოდ. სახოკია, *ჩემი საუკუნის ადამიანები*, თბ.: საბჭოთა საქართველო, 1984, გვ. 67.

14 ევროპულ ენებზე აქამდე ყველაზე ტივადი და საფუძვლიანი ნაშრომი რუსული „ნა-

გადმოედო საქართველოსაც,¹⁵ თუმცა ის აქ მაინც აშკარად მეორეულ გამოძახილად ჩანდა, ხოლო მისი ადგილობრივი საყრდენები მეტად მყიფე აღმოჩნდა, თუნდაც იმიტომ, რომ სრულებით არ ითვალისწინებდა ქართული სოფლის წყობასა და ქართველი გლეხის მდგომარეობას. მთავარი განსხვავება მაინც ის იყო, რომ რუსული სოფლის კოლექტიური აგებულება („ინშინა“), რომელიც მომავალი სოციალისტური წესწყობილების ადრეულ, თუნდაც ჯერ არასრულყოფილ ნიმუშად, მის პირველსაფუძვლად მიაჩნდათ რუს მემარცხენეებს, საქართველოში არასოდეს არსებულა.¹⁶ აღსანიშნავია, რომ, სოფლად გაშლილი პროპაგანდისტული მუშაობის მიუხედავად, ქართველმა

როდნიკობის“ შესახებ: იხ. Franco Venturi, *Il populismo russo*, vol. 1-2, Torino: Einaudi, 1952, ხოლო მოცულობით არცთუ ვრცელი, მაგრამ კონცეფციურად ფრიალ შთაბეჭდავი (თუმცა ხანდახან საკამათო) ნარკვევი: იხ. Isaiah Berlin, “Russian Populism”, in: Isaiah Berlin, *Russian Thinkers*, London-New York [a.o.]: Penguin Books, 1978, p. 210-237 (პირველად გამოქვეყნდა: *Encounter*, July, 1960, pp. 13-27); გამოკვლევები რუსულად მითითებულია ქვემოთ.

15 ხალხოსნობის შესახებ საქართველოში არსებობს ორი შესანიშნავი ავთენტური წყარო: შიო დავითაშვილი, *ხალხოსნური მოძრაობა საქართველოში*, ტფ.: პოლიტკატორღელთა საზ-ბის გამ-მა, 1933; სოფრომ მაგალობლიშვილი, „სოციალ-რევოლუციონური (ხალხოსნური) მოძრაობა საქართველოში“, წგ-ში: სოფრომ მაგალობლიშვილი, *მოგონებანი*, ლევან ასათიანის წინასიტყვაობით, რედაქციით და შენიშვნებით, ტფ.: ფედერაცია, 1938, გვ. 66-113; საგანგებო გამოკვლევანი ხალხოსნობის შესახებ საქართველოში (თუნდაც მეტად გაუღენთილი კომუნისტურ-საბჭოთა იდეოლოგიური დამოკიდებულებითა და ფორმულირებებით): ზაქარია შველიძე, *რევოლუციურ-ხალხოსნური მოძრაობა საქართველოში*, თბ.: საბჭოთა საქართველო, 1960; ირაკლი ანთელავა, *საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობისა და საზოგადოებრივი აზრის ისტორიიდან საქართველოში (XIX საუკუნის მეორე ნახევარი)*, თბ.: განათლება, 1967; საკითხის შემაჯამებელი, კომპაქტური მიმოხილვა: ირაკლი ანთელავა, „ხალხოსნური მოძრაობა საქართველოში [18]70-[18]90-იან წლებში“, წგ-ში: *საქართველოს ისტორიის ნარკვევები*: რვა ტომად, ტომი V, თბ.: საბჭოთა საქართველო, 1970, გვ. 587-637; ბიბლიოგრაფიული მიმოხილვა: გრიგოლ მარგვიანი, *ქართული ხალხოსნობის ისტორიოგრაფია*, თბ.: მეცნიერება, 1978.

16 არჩილ ჯორჯაძის სიტყვებით, „ჩვენში გაჩნდა „ხალხოსნური“ ლიტერატურა, რომელსაც მწერლობაში შეუფერებელი სახელი დაერქვა, სახელდობრ, „ტეტი-ათა მოტრფიალე“ ლიტერატურა, რომლის წარმომადგენელნი იყვნენ ს. მაგალობლიშვილი და ლომოური. რაც შეეხება საზოგადოებრივ მოძრაობას, შედარებით რუსეთის მოძრაობასთან, სახსენებელიც არ არის ჩვენებური „ნაროდნიკული მიმართულება“ განსაკუთრებით იმიტომ, რომ ჩვენში არ იყო ის ცოცხალი და კონკრეტული სოციალური მოვლენა „თემი“, რომლის იდეოლოგიაზედაც აშენდა რუსეთში მწყობრი სოციალურ-პოლიტიკური დოკტრინა“ – არჩილ ჯორჯაძე, „მეოთხმეოციანნი“ და „მეოთმეოცდაათიანნი“ (მასალები ქართველ ინტელიგენციის ისტორიისათვის)“, წგ-ში: არჩილ ჯორჯაძე, *წერილები*, თბ.: მერანი, 1989, გვ. 342-343; თემის („თემურობის“) საკამათო საკითხი მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრის ქართულ პუბლიცისტიკაში საგანგებოდ და დაწვრილებითაა შესწავლილი ნაშრომში: ირაკლი ანთელავა, *საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობისა და საზოგადოებრივი აზრის ისტორიიდან საქართველოში (XIX საუკუნის მეორე ნახევარი)*, გვ. 255-292.

გლახებმა გულგრილად მიიღეს და თავისიანებად არ მიიჩნიეს ქართველი ხალხოსნები.¹⁷

ისიც გასათვალისწინებელია, რომ იმ დროს, როცა ეკატერინე გაბაშვილის მოთხოვნა დაიწერა და გამოქვეყნდა, ხალხოსნობა აღარ წარმოადგენდა რამე გავლენიან საჯარო მოვლენას (სწორედ ამის გამოც უსაყვედურებს მწერალს დროის ჩამორჩენას კიტა აბაშიძე), რადგან „ნაროდნიკობა“-ხალხოსნობას უკვე – როგორც რუსეთში, ისე საქართველოში – მძლავრ გამოდევნით კონკურენციას უწევდა სოციალისტური, კერძოდ კი, მარქსისტული იდეები და მოძრაობა (რასაც ისევე სწორად შენიშნავს კიტა აბაშიძე).

ხალხოსანთა წარმოდგენები საჯარო ცხოვრების მოწყობის გამოუმეტესად ბუნდოვანი და წინააღმდეგობრივი იყო, თუმცა ისინი აღიარებდნენ მხოლოდ ჯგუფურ-ერთიანს და ლამის მთლიანად ამოკლებულს, – ყოველი შემთხვევისას, იდეური ხედვით, – ნებისმიერ ცალკეულს, კერძოსა და პირადულს (ყველა და ყველა ფენა აუცილებლად უნდა შერწყმოდა განუცალკევებელ „ხალხს“).¹⁸ მათი შეხედულებით, მომავალი საზოგადოებრივი მოწყობა, რომელიც ნამდვილ ბედნიერებას მოიტანდა, კოლექტიურ შრომასა და კოლექტიურ საკუთრებას უნდა დაფუძნებოდა, თუმცა მკაფიოდ არასოდეს თქმულა, რამდენად შორს უნდა წასულიყო და საყოველთაო გამხდარიყო კერძო საკუთრების უარყოფა (თავის მხრივ, საგანგებოდ აღსანიშნავია ისიც, რომ, ზოგადად, ყველა ის სოციალური უტოპია, – განხორციელებული თუ ჩაფიქრებული, – რომელიც ეფუძნებოდა არა იმდენად კოლექტიური საკუთრების, რამდენადაც ადამიანთა კოლექტიური შრომის იდეას, არ გულისხმობდა აუცილებლად სოციალისტურ ან კომუნისტურ იდეოლოგიას¹⁹).

17 „ხალხოსნური მოძრაობა, რუსული „ნაროდნიკობა“ თავდაპირველად ინტელიგენციამ და სტუდენტობამ გაიზიარა. ხალხი ჩვენ არ გვიკარებდა, განსაკუთრებით გლახობა. [...] ქართლ-კახეთში გლახი ერთობ გულჩათხოვნილია. ბატონყმობის უღელმა მთლად დაუკარგა ხალხს ყველაფრის იმედი, სასოება აღარავისზედ არ ჰქონდა. როგორც კედელს ცერცვი, ისე ხვდებოდა ხალხს ჩვენი სიტყვა“ – სოფრომ მაგალობლიშვილი, „სოციალ-რევოლუციონური (ხალხოსნური) მოძრაობა საქართველოში“, გვ. 83; „ნაროდნიკობა“ როგორც რუსეთში, ისე ჩვენში, ჯერ ინტელიგენციას მოედო, მერე გადავიდა სტუდენტობაზე. ხალხში კი ვერც რიგად ვერ მოიკიდა ფეხი“ – იქვე, გვ. 86.

18 „ნაროდნიკული მსოფლმხედველობა კოლექტივისტური – და არა ინდივიდუალისტური – მსოფლმხედველობაა. ხალხი კოლექტივია, რომელთანაც შეერთება, რომელში შესვლაც სურს ინტელიგენციას“ („Народническое мирозерпание есть мирозерпание коллективистическое, а не индивидуалистическое. Народ есть коллектив, к которому интеллигенция хочет приобщиться, войти в него“) – Н. А. Бердяев, *Истоки и смысл русского коммунизма*, Москва: Наука, 1990, с. 49.

19 რის მაგალითადაც გამოდგება, ვთქვათ, სრულიად განსხვავებულ საყრდენებ-

ამგვარადვე, „გამარჯვებულ ნიკოშიც“ არცთუ მთლად მკაფიოდ ჩანს, თუ რა ეკუთვნოდათ გლეხებს თავიანთი კერძო მფლობელობის ფარგლებში, ან კიდევ, ზოგადად, რა სიკეთე მოაქვს (და რამდენად მოაქვს სიკეთე) როგორც საერთო საკუთრებას, ისე შრომის ნაყოფის თანაბარ განაწილებას მშრომელთა შორის.

ამავე დროს, ლიზასა და ნიკოს არსებითს გარდაქმნაში პირველადი ბიძგი მაინც ზნეობრივი ხასიათისაა, რასაც შედეგად მოსდევს მათი გადაწყვეტილება, სხვებს დაუთმონ საკუთარი ქონება, რითაც ის, ფაქტობრივად, გადაიქცევა საყოველთაო ქონებად, რომელმაც კეთილდღეობა უნდა მოუტანოს გლეხებს. მაგრამ მოთხრობაში განსაზღვრულად არაფერია ნათქვამი, თითოეულ გლეხს ამ კეთილდღეობას შესძენს საკუთრივ ქონების მოპოვება და მისი საკუთრივი გარჯა თუ ის, რომ ისინი ერთობლივი საკუთრების მფლობელნი და ერთობლივად მშრომელნი არიან. საჩინოა ისიც, რომ თავდაპირველი ქონების პატრონები – მღვდელი ქმარი და მასწავლებელი ცოლი – კი არ ერწყმიან უკვე არსებულ თემს, არამედ თავად აფუძნებენ და წარმართავენ კიდევ მას, – ჯერჯერობით მაინც.

ასევე, არ იყო ერთიანი და მკაფიოდ ჩამოყალიბებული ხალხოსანთა დამოკიდებულება რელიგიის მიმართ (განსხვავებით, ვთქვათ, იმავე მარქსიზმისაგან, რომელიც დაუფარავად გამოხატავდა რელიგიის მკვეთრ მიუღებლობასა და მისი უსწრაფესი გაუქმების გაცხადებულ სურვილს). სანდო მკვლევრისა და გამჭრიახი შემფასებლის, აიზაია ბერლინის, ღირებული სიტყვებით, „ნაროდნიკები მტკიცე ათეისტები იყვნენ, მაგრამ სოციალიზმი და მართლმადიდებლური ქრისტიანული ფასეულობები მათს ცნობიერებაში ერთმანეთს ერწყმოდა“²⁰ რის გამოც, მიუხედავად მათი ათეიზმისა, „ნაროდნიკების განწყობებს [...] სამართლიანად შეიძლება დაერქვას რელიგიური განწყობები“²¹ ამ გამონათქვამით მკაფიოდაა აღწერილი რუსეთის პოლიტიკური და რელიგიური ცხოვრების არსებითად განმსაზღვრელი გეზი (სოციალიზმისა და მართლმადიდებლობის შერწყმის მიმართულებით), თუმცა ამგვარივე – ფორმით რელიგიური – გრძნობებით იყვნენ განმსჭვა-

ზე – კათოლიკურ სოციალურ იდეაზე – დაფუძნებული მეთექვსმეტე-მეჩვიდმეტე საუკუნეების იეზუიტური რეზერვაციები პარაგვაიში: იხ. F. J. Reiter, *The Built Utopia: The Jesuit Missions in Paraguay: 1610-1768*, (Scripta Humanistica, 116), New York: Digitalia, 2012.

20 „The populists were stern atheists, but socialism and orthodox Christian values coalesced in their minds“ – Isaiah Berlin, „Russian Populism“, p. 230.

21 „The mood of the populists [...] can fairly be described as religious“ – იქვე, p. 231; შდრ. მერაბ ლალანიძე, „აიზაია ბერლინი ბეჯით შრომასა და ნებიერ განცხრომას შორის“, წგ-ში: მერაბ ლალანიძე, *მწერლის ცხოვრება დროსა და სიტყვაში: 99 მცირე და ვრცელი ჩანაწერი უცხოელ მწერალთა შესახებ*, გვ. 263-265.

ლული მეცხრამეტე საუკუნის ქართველი ხალხოსნებიც.²² რა თქმა უნდა, ნიშანდობლივია, რომ მსგავსივე დამოკიდებულების გამოხატველი პერსონაჟია მოთხრობაში მღვდელი ნიკოლოზი, რომელსაც არ მოეპოვება პირადი რელიგიური რწმენა (ანდა მისი რწმენა მეტისმეტად ბუნდოვანი და გადღაბნილია), მაგრამ ეკლესიაში ქადაგებს, თანაც ქრისტიანობის სახელითა და სახეებით, და საეკლესიო ამბიონიდან სახარებას განმარტავს.

მაინც, ერთ-ერთი მთავარი და საფუძველმდებელი თვალსაზრისი, რასაც ხალხოსნები დაუბრკოლებლად აღიარებდნენ, ალბათ, ის იყო, რომ მათთვის, ფაქტობრივად, ხალხი და გლეხები ერთი და იმავე შინაარსის ცნებებად მიიჩნეოდა: ხალხი მხოლოდ ისაა, ვინც მიწაზე შრომობს, ანუ გლეხები. რაკი რუსეთშიც და საქართველოშიც იმ დროს მცხოვრებთა უდიდეს უმრავლესობას სწორედ გლეხები შეადგენდნენ (რუსეთის იმპერიის არსებობის განმავლობაში მათი წილი ოთხი მეხუთედი იყო), ხალხოსანთა ამგვარი თვალსაზრისი მთლად უნიადაგო არ უნდა ყოფილიყო (ნიკოლაი ბერდიაევს მიაჩნდა, რომ „ნაროდნიკული იდეოლოგია შესაძლებელი იყო მხოლოდ გლეხურ, სასოფლო-სამეურნეო ქვეყანაში“²³). საერთოდ, ხალხოსნურ შეხედულებათა თვალსაწიერი ამ მიმართულებით არცთუ ისე შემოფარგლული და ჩამოყალიბებულია: დაწყებული გლეხების მხარში ამოდგომითა და მათთვის დახმარების აღმოჩენიდან („ხალხში გასვლიდან“), დამთავრებული გლეხების („ხალხის“) განსაკუთრებული მისიისა და სხვა ფენათა თუ წოდებათა მიერ მათ მიმართ ჩადენილი დანაშაულის გამოსყიდვის იდეით.²⁴

„გამარჯვებული ნიკოს“ მთავარი პერსონაჟები, რა თქმა უნდა, გადამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებენ თავიანთ მხრივ გლეხების მხარდაჭერას, მათი შრომის ხელშეწყობასა და მათ მიმართ შესაძლებელი

22 ერთ-ერთი ხალხოსანი პროპაგანდისტის, ვარლამ გაბიჩვაძის, პროკლამაციას ჰქონდა ბიბლიური ეპიგრაფი: „ოფლითა შენითა მოიპოვე საზრდო შენი“; ხოლო არსებული წყობილება მიჩნეული იყო „ქრისტეს მოძღვრების უარმყოველ წყობილებად“: იხ. ირაკლი ანთელავა, *საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობისა და საზოგადოებრივი აზრის ისტორიიდან საქართველოში (XIX საუკუნის მეორე ნახევარი)*, გვ. 79.

23 „Народническая идеология возможна была лишь в крестьянской, сельскохозяйственной стране“ – Н. А. Бердяев, *Истоки и смысл русского коммунизма*, с. 49.

24 ნიკოლაი ბერდიაევი ასე აღწერს „ნაროდნიკების“ ამ თვალსაზრისს: „ინტელიგენცია ყოველთვის ვალშია ხალხის წინაშე და მან უნდა გადაიხადოს თავისი ვალი. მთელი კულტურა, რომელიც ინტელიგენციამ მიიღო, შექმნილია ხალხის ხარჯზე, ხალხის შრომის ხარჯზე, და ეს მძიმე ტვირთს აკისრებს მათ, ვინც ამ კულტურასაა ზიარებული“ („Интеллигенция всегда в долгу перед народом и она должна уплатить свой долг. Вся культура, полученная интеллигенцией, создана на счет народа, на счет народного труда, и это налагает тяжелую ответственность на приобщенных к этой культуре“) – Н. А. Бердяев, *Истоки и смысл русского коммунизма*, с. 48.

მზრუნველობის გაწევას, მაგრამ, ამავე დროს, არც ცოლი და არც ქმარი არცთუ დიდად მიისწრაფვიან, რათა მათთან შეწყვეტონ, მათგან განუყოფელნი გახდნენ. მოთხრობაში სადმე არც, ზოგადად, გლახებით და არც მათი ცხოვრების წესით რამე განსაკუთრებული აღტაცების გამოხატვა მჟღავნდება.

ისიც სათქმელია, რომ ხალხოსნების თავდაპირველ რევოლუციურ მგზნებარებას, – როცა მათ თავგანწირულ ქმედებებს სწრაფი და გარდაუვალი სახელმწიფო გადატრიალების მოლოდინი მსჭვალავდა, – თანდათანობით, განსაკუთრებით 1880-იანი წლებიდან, ჩაენაცვლა ხალხში „მცირე საქმეების“ კეთებისა და მცირე კულტურულ-სამეურნეო ქმედებათა სულისკვეთება,²⁵ სწორედ იმგვარი, როგორიც ეკატერინე გაბაშვილის ნაწარმოებშია ასახული.

უბრალო თვალის გადავლენაც კი ცხადად წარმოაჩენს, თუ რამდენად ემთხვევა ის, რაც ქართულ მოთხრობაშია აღწერილი, რუსი „ნაროდნიკების“ გვიანდელი საქმიანობის თუნდაც ასეთ სხარტ, აკადემიურ დახასიათებას:

ხალხთან დასაახლოებლად მრავალი ხალხოსან-პროპაგანდისტი სახლდებოდა სოფლად, მისდევდა ხელოსნობას, ცდილობდა სარგებლის მიტანას გლეხებისათვის მათს მიძიმე ყოველდღიურ ცხოვრებაში. ისინი სოფლად ქმნიდნენ თავისებურ სოციალისტურ კოლონიებსაც კი. ერთ-ერთ მიზნად მათ დასახული ჰქონდათ, გლეხებისათვის ესწავლებინათ მეურნეობის „სწორი“ გაძღოლა, აგრონომიის გამოყენება, ახალი სასოფლო-სამეურნეო იარაღების მოხმარება.²⁶

25 „სამოციანელებსა და სამოცდაათიანელებს ეწადათ, გლეხები აეჯანყებინათ სარევოლუციოდ, 1880-იან წლებში ნაროდნიკული აზრი ჩამოქვეითდა „მცირე საქმეებისა“ და „ჩუმი კულტურული მუშაობის“ იდეოლოგიად“ („Шестидесятники и семидесятники хотели поднять крестьян на революцию, в 1880-е гг. народническая мысль снизошла до идеологии „малых дел“ и „тихой культурной работы““) – Г. Н. Мокишин, „Основные концепции истории легального народничества в современной отечественной историографии“, *История и историография правого народничества: Сборник статей*, Воронеж: Истоки, 2014, с. 9.

26 „Чтобы сблизиться с народом, многие из народников-пропагандистов поселялись в деревне, занимались ремеслом, старались быть полезными крестьянам в их тяжелой повседневной жизни. Они создавали в деревне и своего рода социалистические колонии. Одной из целей, которые они при этом преследовали, – научение крестьян более „правильному“ ведению хозяйства, применению агрономии, использованию новых сельско-хозяйственных орудий“ – В. А. Малинин, *История русского утопического социализма: Вторая половина 19 – начало 20 вв.*, Москва: Наука, 1991, с. 74; რუსული ნაროდნიკობის იდეური მომზადების, მისი საფუძვლებისა და ადრეული საფეხურის შესახებ იხ. ამ ნაშრომის პირველ ნაკვეთში: В. А. Малинин, *История русского утопического социализма: (от зарождения до 60-х годов XIX в.)*, Москва: Высшая школа, 1977.

მაგრამ მწერლის მიერ აღწერილ თემს, განსაკუთრებით მის საგანათლებლო-სახელოსნო განზომილებას, ეკატერინე გაბაშვილისათვის ბიოგრაფიული, ანუ ავტობიოგრაფიული საფუძველიც ჰქონდა, – „გამარჯვებულ ნიკოში“ შესამჩნევია პროზაიკოსი ქალის საკუთარი გამოცდილების ანარეკლი. თანამედროვის მოგონების მიხედვით,

ლარიბთა და უქონელთა შვილებს მიაქცია ყურადღება ეკატერინე გაბაშვილმა. მათთვის, თავისავე სახლში, გაბაანთ შესახვევში, რა თქმა უნდა, უსასყიდლოდ, გახსნა პირველდაწყებითი სკოლა, სადაც წერა-კითხვასთან ერთად ასწავლიდნენ ჭრა-კერვას, რომ ცხოვრებაში გამოსდგომოდათ და დაუყვედრებელი ლუკმა-პური ჰქონოდათ.²⁷

მოთხრობაში აღწერილ სკოლაშიც ასწავლიან წერა-კითხვასაც და ჭრა-კერვასაც, ხოლო ამ საქმეს მეთავეობს, ლიზა, მღვდელ ნიკოლოზ ბერიშვილის მეუღლე (427). რა თქმა უნდა, შეუძლებელია, შეუმჩნეველი დარჩეს, რომ ლილიფარიანის სკოლაში ახლობელ გამოძახილს პოულობს ის სკოლა, ტფილისში, ვერეს უბანში, სადაც უქონელ ახალგაზრდებს უანგარო მზრუნველობას უწევდა ეკატერინე, თავად რევაზ თარხნიშვილის ასული, აზნაურ ალექსანდრე გაბაშვილის მეუღლე.

თუმცა, როგორც ჩანს, ზოგადად, მოთხრობასაც და, კერძოდ, მასში აღწერილ თემსაც აქვს, ამავე დროს, ლიტერატურული პირველწყარო: ნიკოლაი ჩერნიშევსკის (1828-1889) რომანი „რა ვაკეთოთ?“ („Что делать?: Из рассказов о новых людях“, 1863).²⁸ მართალია, ცნობილი რევოლუციონერის ეს ნაწარმოები მთელ რუსეთის იმპერიაში აკრძალული იყო იმ დროს, როცა ეკატერინე გაბაშვილის მოთხრობა გამოქვეყნდა,

27 თედო სახოკია, *ჩემი საუკუნის ადამიანები*, გვ. 67-68; შდრ.: „1895 წელს მწერალმა ქალმა თბილისში, თავის საკუთარ ბინაზე (მოსკოვის ქუჩაზე) გახსნა ქართველ ლარიბ ქალთა ხელსაქმის (ჭრა-კერვის) პროფესიული სკოლა-სახელოსნო, სადაც, სპეციალური საგნების გარდა, ზოგადსაგანმანათლებლო საგნებსაც ასწავლიდნენ. ეს სკოლა იმუამად გზას უკვლევდა ლარიბ მოქალაქეთა ორასამდე ახალგაზრდა ქალს, რომელთათვისაც იმ დროს ყველა სასწავლებლის კარი დაკეტილი იყო“ – ნოდარ ალანია, „ეკატერინე გაბაშვილი“, გვ. 542.

28 რომანის ქართულ გარემოში გამოძახილის გამო: ანა ნიკოლაძე, *რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატები და ქართული ლიტერატურა*, თბ.: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამბა, 1954, გვ. 82-133; ანა ნიკოლაძე, *რუსი კლასიკოსები და ქართული კულტურა*, თბ.: საბჭოთა საქართველო, 1961, გვ. 248-290; ვახტანგ გაგოიძე, *ნიკოლოზ ჩერნიშევსკი და XIX საუკუნის ქართველი სამოციანელები*, თბ.: ცოდნა, 1979; იური კაჭარავა, *ნ. გ. ჩერნიშევსკი და ქართული ისტორიოგრაფიის განვითარების ძირითადი ეტაპები*, თბ.: მეცნიერება, 1979; არსებობს რომანის ქართული თარგმანიც, რომელიც ეკატერინე გაბაშვილის გარდაცვალების შემდგომ გამოქვეყნდა: ნიკოლოზ ჩერნიშევსკი, *რა ვაკეთოთ? მოთხრობებიდან ახალ ადამიანებზე*: რომანი, თარგმანი ქეთევან ბაქრაძე-ინგოროყვასი, თბ.: სახელგამი, 1955.

1896 წელს (ხოლო ეს აკრძალვა გრძელდებოდა 1905 წლამდე), მაგრამ რუსი მწერლის გახმაურებული წიგნი მაინც ფართოდ იყო ცნობილი და მას საყოველთაოდ კითხულობდნენ სხვადასხვა წრეებში რუსეთშიც²⁹ და საქართველოშიც.³⁰ საერთოდ, ეჭვს არ იწვევს, რომ „გამარჯვებული ნიკოს“ ავტორიც უთუოდ იცნობდა რუსი მწერლის რომანს. ამას ადასტურებს როგორც ვერა პავლოვნასეული პეტერბურგული სამკერვალო-სახელოსნოს შედარება ლიზასეულ ლიალიფარიანულ ჭრა-კერვის სასწავლო სკოლა-სახელოსნოსთან, ამ ორი ქალის საქმიანობის ეკონომიკური თუ საგანათლებლო დანიშნულების მონათესავეობა, ისე სასიყვარულო სამკუთხედის მძაფრი, დაძაბული, დრამატული ურთიერთობები, რომელშიც, ერთი მხრივ, ჩერნიშევსკის რომანის მიხედვით, ჩართული არიან ვერა როზალსკაია, დმიტრი ლოპუხოვი და ალექსანდრ კირსანოვი, ხოლო, მეორე მხრივ, გაბაშვილის მოთხრობის მიხედვით, – ლიზა კოშკაძე, ნიკო ბერიშვილი და იასონ ჯამბადრუკიანი, თანაც, ქართველი ჯამბადრუკიანიც, საბოლოოდ, ისევე ბედნიერად იგრძნობს თავს საკუთარი თვითგანდგომითა და დათმობით, – რასაც

29 სენატორი პაველ ციტოვიჩი (1843-1913) იხსენებს საუნივერსიტეტო განსწავლი-სა და მასწავლებლობის წლებს, რომლებიც მისთვის ხარკოვის უნივერსიტეტში დაიწყო 1866 წელს: „უნივერსიტეტში ყოფნის თექვსმეტი წლის განმავლობაში მე არ მომწევია, შემხვედროდა სტუდენტი, რომელსაც წაკითხული არ ექნებოდა ცნობილი რომანი ჯერ კიდევ გიმნაზიაში, ხოლო მეხუთე-მეექვსე კლასელი გიმნაზიელი გოგონა მიჩნეული იქნებოდა ჩერჩეტად, თუკი მას არ ეცოდინებოდა ვერა პავლოვნას თავგადასავლები (ხანდახან საკუთარი მასწავლებლის რჩევით)“ („3а 16 лет пребывания в университете мне не удавалось встретить студента, который бы не прочел знаменитого романа еще в гимназии, а гимназистка 5-6 класса считалась бы дурой, если бы не ознакомилась с похождениями Веры Павловны (иногда по совету своего учителя гимназии)“ – П. П. Цитович, *Что делали в романе „Что делать?“*, 5-е изд., Одесса, 1879, с. V. დამოწმებულია წიგნიდან: „*Что делать?“ Н. Г. Чернышевского: Историко-функциональное исследование*, М.: Наука, 1990, с. 154.

30 „პოლკოვნიკ ესაძეს კვხელის დაკითხვის ოქმში აღნიშნული აქვს, რომ პატიმარი საერთოდ მოხიბლული იყო ჩერნიშევსკის ნაწერებით და განსაკუთრებით კი მისი რომანით „რა ვაკეთოთ?““ – ირაკლი ანთელავა, *საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობისა და საზოგადოებრივი აზრის ისტორიიდან საქართველოში (XIX საუკუნის მეორე ნახევარი)*, გვ. 68; „ამ რომანს ქართველი ახალგაზრდობაც ხარბად ეწაფებოდა“ – ლევან ასათიანი, „რედაქტორის შენიშვნები“ წგ-ში: იაკობ მანსვეტაშვილი, *მოგონებანი: ნახული და გავონილი*, ლევან ასათიანის რედაქციით, წინასიტყვაობით და შენიშვნებით, ტფ.: ფედერაცია, 1936, გვ. 246 (ეს შენიშვნა გამოტოვებულია „მოგონებათა“ 1985 წლის გამოცემაში); „რუსეთიდან ჩვენში ჩამოვიდნენ გამორიცხული ქართველი სტუდენტობა, რომელიც ინტელიგენციაში ავრცელებდნენ ახალ აზრებსა. ყველას პირზე ეკერა ჩერნიშევსკი, დობროლიუბოვი, მიხაილოვი, გერცენი, ბაკუნინი, ლავროვი, კარაკოზოვი და სხვ.“ – სოფრომ მგალობლიშვილი, „სოციალ-რევოლუციონური (ხალხოსნური) მოძრაობა საქართველოში“; გვ. 71; თავად მგალობლიშვილი, იმ წიგნების ჩამონათვალში, რომლებსაც იგი გორის სასწავლებელში მოწაფეებს ასწავლიდა, ახსენებს ჩერნიშევსკისა და დობროლიუბოვს – იქვე, გვ. 72.

ერთმანეთის პირისპირ მარტო დარჩენილი წყვილის იღბლიანი დაქორწინება მოჰყვება, – როგორც რუსი ლოპუხოვი (სხვათა შორის, ჩერნიშევსკისთანაც და გაბაშვილთანაც სასიყვარულო მრავალკუთხედში კიდევ მეოთხე პერსონაჟიც ჩნდება: „რა ვაკეთოთ?“ – ანა პავლოვნათი გატაცებული გამოცდილი მოარშიყე, ოფიცერი მიხაილ სტორეშნიკოვი; „გამარჯვებული ნიკო“ – ლიზათი გატაცებული გამოცდილი მოარშიყე, თავადი ლუარსაბ ჯამბადრუკიანი).

ამავე დროს, თუ რუსი „ახალი ადამიანები“ საკუთარ ბედნიერებას სხვათა გაბედნიერებით მიაღწევენ („ჩვენი სიხარული წარმოუდგენელია სხვათა ბედნიერების გარეშე“³¹), ახალ, ახლებურ ურთიერთობათა ქართველი მეთაურებიც თავიანთ საქმიანობაში – სხვა ადამიანთათვის ბედნიერების მინიჭებაში – აღმოაჩინენ საკუთარი ბედნიერების წყაროსა და საფუძველს (რასაც ნიკო „სასუფევლის“ მოპოვებად მიიჩნევს – 426).

დედის მიმართ თავისი წერილის ბოლოს იასონი, – მოთხრობის დასაწყისში მეტად ზერელე და ქარაფშუტა ადამიანი, – არ მალავს გაოცებას იმის გამო, რაც მან ნახა და რამაც ის მთლიანად შეძრა: თუ როგორ გარდაქმნილა მისი ორი ძველი ნაცნობის ცხოვრებაც და სამყაროს მათეული ხედვაც. მომხდარის ასახსნელად იგი იმგვარ დაეჭვებულ პასუხს მიაგნებს, რომელიც სინამდვილეში ჯერ ისევ შემამოფოთებელ, მწველ კითხვად რჩება: „ნუთუ მხოლოდ უბედურებას შეუძლიან კაცს ბედნიერების გზა აპოვნინოს?“ (430). სწორედ ამ სიტყვებით მთავრდება „გამარჯვებული ნიკო“.

სათუო არ უნდა იყოს, რომ ეკატერინე გაბაშვილს წაკითხული ჰქონდა ჩერნიშევსკის „რა ვაკეთოთ?“; ძნელი სათქმელია, რამდენად იცნობდა მწერალი ქალი ჩერნიშევსკის სრული იდეური, რელიგიური, პოლიტიკური თუ ლიტერატურული მოწინააღმდეგის, კონსტანტინ ლეონტიევის (1831-1891) მხატვრულ, პუბლიცისტურ ან ფილოსოფიურ ნაწერებს; მაგრამ „გამარჯვებული ნიკოს“ დასასრული ცხადად ემიჯნება „ახალი ადამიანების“ რევოლუციურ სულისკვეთებას, რომ

ადამიანთათვის ბედნიერება შესაძლებელია, რომ ის უნდა იყოს, რომ ბოროტება და უბედურება არაა მარადიული, რომ მალე ჩვენთან მოვა ახალი, ნათელი ცხოვრება,³²

31 „наше счастье невозможно без счастья других“ – Н. Г. Чернышевский, *Что делать?: Из рассказов о новых людях*, Москва: Наука, 1975, с. 9; შდრ.: „უბრალოდ, ადამიანურად, „მე ვგრძნობ სიხარულსა და ბედნიერებას“ ნიშნავს „მე მწადაია, რომ ყველა ადამიანი გახდეს მხიარული და ბედნიერი“ – ადამიანურად, [...] ეს ორი აზრი ერთი და იგივეა“ („просто по-человечески, – "я чувствую радость и счастье" – значит "мне хочется, чтобы все люди стали радостны и счастливы" – по-человечески, [...] эти обе мысли одно“) – იქვე, с. 61.

32 „счастье для людей возможно, что оно должно быть, что злоба и горе не вечно, что

ხოლო ამის სანაცვლოდ, მოთხრობის ბოლო სიტყვები თითქოს შორეულად ეხმიანება ლეონტიევის თვალსაზრისს, რომ

ბედნიერი ძმობა, რომელსაც ადამიანები მიჰყავს სუბიექტურ მუდმივ განცხრომამდეც, არ ეთანხმება არც ფსიქოლოგიას, არც სოციოლოგიას, არც ისტორიულ გამოცდილებას. ქრისტიანის თვალსაზრისით, ამგვარი ოცნება ეწინააღმდეგება სახარების პირდაპირ და მეტად ცხად წინასწარმეტყველებას ადამიანურ ურთიერთობათა გაუარესების შესახებ სამყაროს დასასრულისათვის;³³

სალმრთო წერილში არსადაა ნათქვამი, რომ ადამიანები [...] ჰუმანურობის მეშვეობით მიაღწევენ მშვიდობასა და ბედნიერებას, – ქრისტე ჩვენ ამას არ დაგვპირებია;³⁴

ჰუმანურობა მარტივი იდეაა; ქრისტიანობა რთული შეხედულებაა. [...] უბედურებას, ტანჯვას, გაპარტახებას, წყენას ქრისტიანობა ხანდახან ღმრთის სტუმრობასაც კი უწოდებს. მარტივ ჰუმანურობას კი სწადია პირისაგან მიწისა ალგავოს ჩვენთვის ეს სასარგებლო წყენები, განადგურებანი და მწუხარებანი...³⁵

მეტად ძნელი და საჭოჭმანოა, ითქვას, რამდენად სწორად და უცდომლად ესმოდა ქრისტიანული უწყება კონსტანტინ ლეონტიევის, გამორჩეულად ღრმა მოაზროვნესა და მჭვრეტელს, მაგრამ ამჯერად საყურადღებოა სხვა რამ:

ეკატერინე გაბაშვილს არ სჯერა, – თუნდაც ქრისტიანობის დაუმოწმებლად, თუნდაც ქრისტიანობის სიღრმისეულ არსში ჩაწვდომის უსურვილობისა თუ შეუძლებლობის მიუხედავად, ანდა ქრისტიანული მოძღვრების ცოდნითა თუ უცოდნელად, – რომ უბედურება ამ ქვეყნიდან ერთხელაც სამუდამოდ გაქრება და მის ადგილს შეუზღუ-

ბыстро идет к нам новая, светлая жизнь“ – იქვე, ს. 175.

33 „благоденственное братство, доводящее людей даже до субъективного постоянного удовольствия, не согласуется ни с психологией, ни с социологией, ни с историческим опытом. В глазах христианина подобная мечта противоречит *прямо* и очень *ясно* пророчеству Евангелия об ухудшении человеческих отношений *под конец Света*“ – К. Н. Леонтьев, „О всемирной любви: Речь Ф. М. Достоевского на пушкинском празднике“ (1880), წგ-ში: К. Н. Леонтьев, *Полное собрание сочинений и писем: в двенадцати томах*, Том 9, Санкт-Петербург: Владимир Даль, 2014, с. 212.

34 „в Св. Писании *нигде не сказано, что люди дойдут посредством [...] гуманности до мира и благоденствия*. – *Христос нам этого не обещал*“ – იქვე, с. 213.

35 „Гуманность есть идея *простая*; Христианство есть представление *сложное*. [...] Горе, страдание, разорение, обиду Христианство зовет даже иногда *посещением Божиим*. А гуманность простая хочет стереть с лица земли эти *полезные* нам обиды, разорения и горести...“ – იქვე, с. 213-214.

დავად დაიკავებს ბედნიერება, მაგრამ მას, როგორც ჩანს, სწამს, რომ ბედნიერება მიიღწევა უბედურების წიაღ, უბედურების გავლით, განსაცდელის გააზრებით, დაძლევითა და გადალახვით. ტანჯვის გზით ცხოვრების განახლება და ზნეობრივი განწმენდის მოპოვება, – ესაა „გამარჯვებული ნიკოს“ ყველაზე მნიშვნელოვანი უწყება, რაც, მოთხრობაში ასახულ ქმედებათა თანამიმდევრობის შედეგად, ნაწარმოების ბოლო სიტყვებში ცხოვრებისეულ დასკვნად გაკრთება.

მაგრამ ამ სიტყვებს წინ უსწრებს იასონის იმგვარი იმედი, გამოხატული დედის მიმართ წერილში, რომელიც ნათლად ასახავს მის მყარ გადაწყვეტილებასაც და მისი პიროვნული განვითარების ახალ მისწრაფებასაც:

ჩემი აზრი განუყრელად ულოლიავენს ამ იმედს, რომ მალე ჩემი სახლი ჩემ საკუთრებად შეიქმნება და მამაჩემის ბატონობის ქვეშ აღარ დამჭირდება ჩვეულებრივი მონური მოძრაობა და შენი დახმარებით, ჩემო ტანჯულო მშობელო, და, ნიკო ბერიშვილის ლოცვა-კურთხევით, ჩემი მოქცევაც შესაძლებელი შეიქმნება! (430)

სახელმწიფო მოხელე სასოებით ელის საკუთარი ცხოვრების ფერისცვალებას, რომელიც, მისი ჩანაფიქრით, უნდა დაეფუძნოს მამისეულ, არასაკუთარ, გაცვეთილ, „ჩვეულებრივ“ ღირებულებებზე უარისთქმას (რაც მისთვის მონობიდან გათავისუფლებას ნიშნავს), დედისეული განწმედელი ტანჯვის გამოცდილების გაზიარებასა და გააზრებას, ქრისტიანი მოძღვრის სულიერ ხელმძღვანელობას. ხოლო ამგვარი ნიშანსვეტების მონიშნით ცვლილებათა გზის გავლა, მისი რწმენით, მას შინაგან შემობრუნებამდე მიიყვანს.

მართალია, ის განწყობა, რაც უმცროს ჯამბადრუკიანს დაეუფლა უცნობი სოფლის ნახვის შემდეგ, მის სიღრმისეულ, პირად ქურაში გამოიბრძმედა, მაგრამ, ამავე დროს, მეტად მნიშვნელოვანია ნიკოსა და ლიზას წვლილიც იასონის – ერთისათვის ყოფილი მეტოქის, მეორისათვის ყოფილი სატრფოს – ცხოვრებისეულ გარდაცვალებაში. მან საკუთარი თვალთ დაინახა, რომ არა მარტო ისინი შეცვლილან და გარდაქმნილან, არამედ გარემოსაც შეუცვლია იერი მათ ირგვლივ, მაგრამ კიდევ მეტი: აღმოჩნდა, რომ თავად იგიც იცვლება მათი გავლენით. თუკი დასაჯერებელია, რომ ქრისტიანის საზოგადოებრივი მოვალეობა არა იმდენად ადამიანისათვის ეკონომიკური და სოციალური დახმარების აღმოჩენაა (რასაც მთავარ მიზნად ისახავდნენ და რისკენაც მიისწავფოდნენ ხალხოსნები), რამდენადაც, უწინარესად, სხვა ადამიანისათვის პირადი მაგალითის ჩვენება, მაგალითით აღზრდაა, მაშინ ნათელი გახდება, თუ როგორი ზემოქმედება მოუხდენია

ლილიფარიანელი ცოლ-ქმრის ხილულ ნიმუშს მაზრის იმჟამინდელი მმართველის მომავალი ცხოვრების განსასაზღვრად.

ეკატერინე გაბაშვილი, ეპოქისეულ იდეურ გატაცებათა მიუხედავად, მისწვდა იმ აზრს, თუნდაც ბუნდოვნად, თუნდაც არამკაფიოდ, რომ ადამიანის პიროვნული ცვლილება, სწორედ შინაგანი „მოქცევა“ ცვლის გარემოს, გარშემო მყოფ ადამიანებს და არა პირიქით: ოდენ გარემოს გარდასახვა, სახეცვლილება ვერ შეცვლის ადამიანებს და ვერც უპირობო ბედნიერებას მოუტანს მათ. ადამიანის ზნეობრივი გარდაქმნა, რა თქმა უნდა, მისი პიროვნული ცხოვრების შიგნით ხორციელდება და არა წინასწარ დასაზღვრული, ერთიანად გათანაბრებული საზოგადოების პირობებში, რომლის წარმოდგენასა თუ ჩამოყალიბებას ცდილობდნენ – ან ისევ ცდილობენ – არაერთი უტოპიური ჩანაფიქრის დამგეგმავნი და გამომგონებელნი.

The study examines Ilia's library preserved in the National Parliamentary Library of Georgia. The books shed light on a number of questions. Of special note are the markings Chavchavadze made in the books. The comparison of the books with his working notes revealed that almost all of the quotations copied into the notes were underlined or otherwise marked in the books.

The corpus of books from Ilia's library is to be seen as a totally new perspective in the study of the writer's intellectual legacy. The research provides an opportunity to identify precisely the authors and books the Georgian writer consulted when developing his own conception of nationalism. Among the authors are John Stuart Mill and Ernest Renan. The analysis reveals that before his debates with the leader of the Georgian social democrats, Noe Zhordania, Chavchavadze worked on about thirty books, which included such outstanding social democrats as Ferdinand Lassalle, Eduard Bernstein, Karl Kautsky and August Bebel.

This paper aims to systematize Ilia Chavchavadze's library according to different ideologies of modernity and thus offer new opportunities for the study of the renowned Georgian writer's legacy.

Merab Ghaghanidze
Free University of Tbilisi

“Victorious Niko” by Ekateriné Gabashvili: Utopia in the Georgian Village

The story “Victorious Niko”, written in 1896 by the Georgian writer Ekateriné Gabashvili (1851-1938), ends with the epilogue, in which Iason, one of the characters of the story, is writing a letter to his mother. Here he describes a community, where justice and equality have been established, discovered by him in the Georgian village of the Eastern region of Georgia. The community, in which the peasants' life is founded on the collective property and the collaborative work, is led by the Orthodox priest Niko and his wife Liza, who also works there as a teacher. The material foundation of the community was the property, inherited by Liza from her grandfather by his own will. The priest has lost the personal faith and his religious feelings are replaced by ethics of serving the people.

Ekateriné Gabashvili's ideas, while describing the life in the village, are based on the ideological movement, which was originated in Russia in the 1870s

and was named as “Narodniki”, i.e. “populists”, but this ideology soon came to Georgia, where the followers of the movement were called as “Khalkhosnebi”.

The article also shows that the Georgian utopian village, described in the story, is based not only on the ideas of the “Narodniks” (or “Khalkhosnebi”), but also upon the own experience of the writer, who had opened a small factory in her own house, where poor girls studied and worked.

There is evidence that the story was influenced by “What Is to Be Done?”, a novel by Nikolay Chernyshevsky, but sometimes Gabashvili does not agree with the opinions expressed in the novel, which was so important for the public life in Russia as well as in Georgia – for “Narodniks” or for “Khalkhosnebi”.

At the end of the story the writer declares the great importance of personal experience for the spiritual transformation of a person – either man or woman.